

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nauka.com. ua](http://www.economy.nauka.com.ua) | № 2, 2020 | 27.02.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.2.2](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.2)

УДК 338.8

*Г. І. Михайліченко,
д. е. н, професор кафедри туризму та рекреації,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID: 0000-0001-7066-6527*

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТА МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

*Н. Mykhailichenko
Doctor of Economic Sciences, Professor of Tourism and Recreation Department,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv*

DEVELOPMENT OF THE TOURIST PRODUCT OF HEALTHCARE AND MEDICAL TOURISM OF UKRAINE

В статті розглянуті основні критерії класифікації, види та підвиди лікувально-оздоровчого та медичного туризму; фактори впливу та тенденції розвитку медичного туризму. Охарактеризовані етапи становлення сервісної складової туристичного продукту, визначено параметри формування асортименту послуг, різновиди послуг медичного туризму; визначені перспективні ринки в'їзного медичного туризму національного турпродукту. Пропозиції розроблені з урахуванням сервісно-орієнтованої концепції медичного туризму, в якій враховані потреби туристів, що подорожують з метою лікування, реабілітації, оздоровлення, рекреації та курортного відпочинку. Територіальна організація дестинацій медичного туризму враховує перспективні напрями, сучасні пропозиції медичних послуг та репутації медичних центрів. Сформовані висновки щодо міжнародної акредитації медичних закладів, що вплине на їх конкурентоспроможність та підвищить рейтинг на світовому туристичному ринку. Як рекомендації щодо вдосконалення національного продукту лікувального та медичного туризму рекомендовано застосувати інструменти туроперейтингу щодо збуту пакетних послуг та урізноманітнення програм подорожей відповідно до потреб відпочивальників.

The active development of healthcare programs is stimulated by the needs of new segments of the consumers and the involvement of additional services in standard service packages. Health resorts and recreational destinations are forced to diversify their product using innovative wellness, spa and healthcare technologies.

The purpose of the article is to analyze the factors influencing the changes in tourist demand in the market of health tourism, establishing promising tourist markets; the impact of process and product innovations on tourism activity in the segment of resort, medical and recreational tourism; filling the tourist product with services that meet the needs of tourists.

The article deals with the classification criteria, types and subspecies of health and medical tourism; factors of influence and tendencies of development of medical tourism. The stages of formation of the service component of the tourist product are characterized, the parameters of the

formation of the range of services, the types of medical tourism services are defined; identified promising inbound medical tourism markets for national tourism products. The proposals are designed with a service-oriented concept of medical tourism, which considered the needs of tourists for the purpose of treatment, rehabilitation, recreation and medical rehabilitation.

The specialty of the medical tourist program is the formation of an individual treatment program, appointment and advice of doctor's recommendations and rehabilitation regime. The tourist infrastructure of the resort destination is widely used.

To promote a national tourism product to the world market, domestic medical centers should be internationally accredited and transform their product into quality content that is understandable to most potential clients / tourists. The territorial organization of medical tourism destinations takes into account perspective directions, modern offers of medical services and reputation of medical centers of Ukraine. In order to improve the marketing system of tourist services, the emergence and development of the tour operator business in the medical tourism market should be facilitated.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм; медичний туризм; туристичний продукт медичного туризму; wellness туризм; spa-послуги; курорт.

Key words: medical and health tourism; medical tourism; tourist product of medical tourism; wellness tourism; spa services; resort.

Постановка проблеми. Ринок лікувально-оздоровчого туризму зазнає глобальних змін. Традиційні санаторно-курортні заклади і курорти перестають бути місцем лікування і відпочинку осіб похилого віку і перетворюються на поліфункціональні оздоровчі центри, розраховані на широке коло споживачів. Така трансформація курортних центрів зумовлена двома причинами: по-перше, – це зміна характеру попиту на лікувально-оздоровчі послуги, - модним став здоровий спосіб життя. У світі все більше людей, які підтримують власну фізичну форму і мають потребу у відновлювальних антистресових програмах. Переважно це люди середнього віку, які надають перевагу активному відпочинку і часто обмежені в часі, бо мають короткострокову відпустку. По-друге, причина переорієнтації полягає в тому, що курорти поступово втрачають традиційну фінансову підтримку держави, перетворюючись із соціально-орієнтованого закладу в бізнес-одиночку, метою господарювання якої є прибутковість бізнесу та рентабельність курортного комплексу.

Щоб вийти на нові сегменти споживчого ринку і залучити додаткових клієнтів, оздоровниці змушені диверсифікувати свій продукт з використанням інноваційних технологій велнесу, спа- та медичних послуг.

Аналіз останніх досліджень. Програми подорожей з метою медичної реабілітації/ лікування/ оздоровлення потребують розроблення програми цільового перебування, тобто відносяться до різновидів програмного туризму, який передбачає комплексний підхід до підготовки обслуговування туристів, максимально повно передбачає і задовольняє їхні інтереси відповідно до мети подорожі, категорії туристів та їх запитів, віку та соціальної категорії.

Проблемі розвитку медичного туризму в Україні присвячені праці провідних вчених: Діденко К., Баєвої О., Мальської М., Рутинського М. та інших. Здебільшого публікації присвячені територіальній організації курортного та медичного туризму, перспективних напрямів їх розвитку.

Метою статті є аналіз факторів впливу на зміни туристичного попиту на ринку лікувально-оздоровчого туризму, встановлення перспективних туристичних ринків; вплив процесних і продуктових інновацій на туристичну активність в сегменті санаторно-курортного, медичного та рекреаційного туризму; наповнення туристичного продукту видами послуг, які відповідають запитам туристів.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використано методи аналізу й синтезу, наукового узагальнення та порівняння даних наукових джерел (монографії, статті вітчизняних і закордонних вчених), а також відкритих джерел міжнародної статистичної інформації та офіційних даних форумів, рейтингів, міжнародного туристичного барометра, які публікуються міжнародними організаціями: Українська асоціація медичного туризму, United Nations World Tourism Organization (UNWTO), Health Consumer Powerhouse.

Результати досліджень. Відповідно до статистики туризму, подорожі з метою лікування та оздоровлення є основою міжнародних туристичних обмінів, а питома вага туристів, що подорожують з метою «*leisure, recreation and holiday*» складає близько 56% або 784 млн осіб щорічно (дані UNWTO за 2018 р. [1]), а «*health treatment*» разом з відвідуваннями родичів та друзів, паломницькими чи релігійними подорожами займає біля 27% усіх відвідувань (рис. 1.).

Лікувальний туризм здійснюється з метою зміцнення здоров'я і передбачає перебування в санаторно-курортних установах. Метою оздоровчого туризму є профілактика захворювань і відпочинок. Він

характеризується тривалістю подорожі, відвідуванням меншої кількості міст і більшою тривалістю перебування в одному місці, тобто поряд із проведенням дозвілля передбачає відпочинок, релаксацію, оздоровлення [2]. Такий вид відпочинку краще характеризується формулою: «renew, revive, relax, refresh».

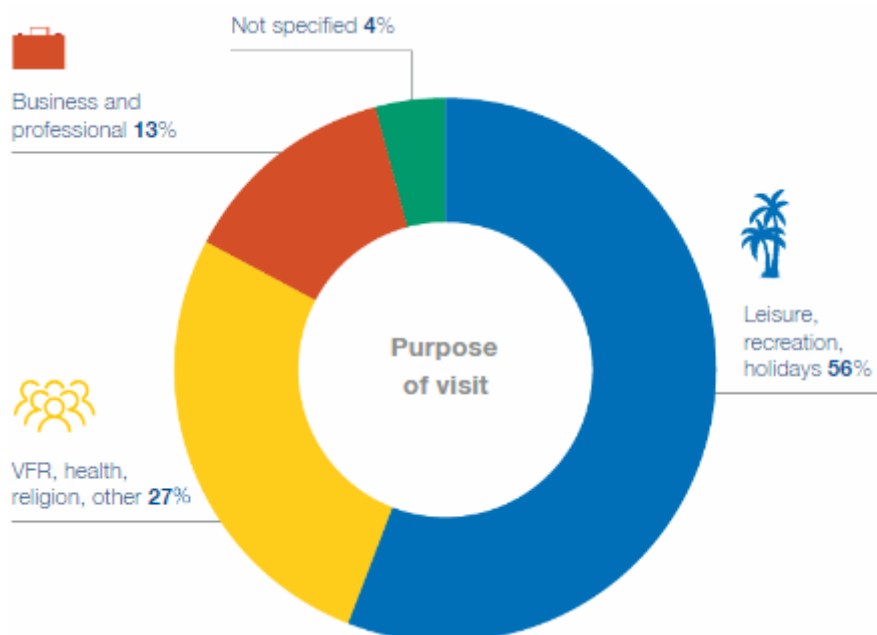

Рис. 1. Сегментація світового туристичного ринку за метою подорожей, 2018 рік [1]

Концептуальною системою для лікувально-оздоровчого туризму стали виокремлення потреб туристів та розвиток туристичної інфраструктури на цій основі (рис. 2).

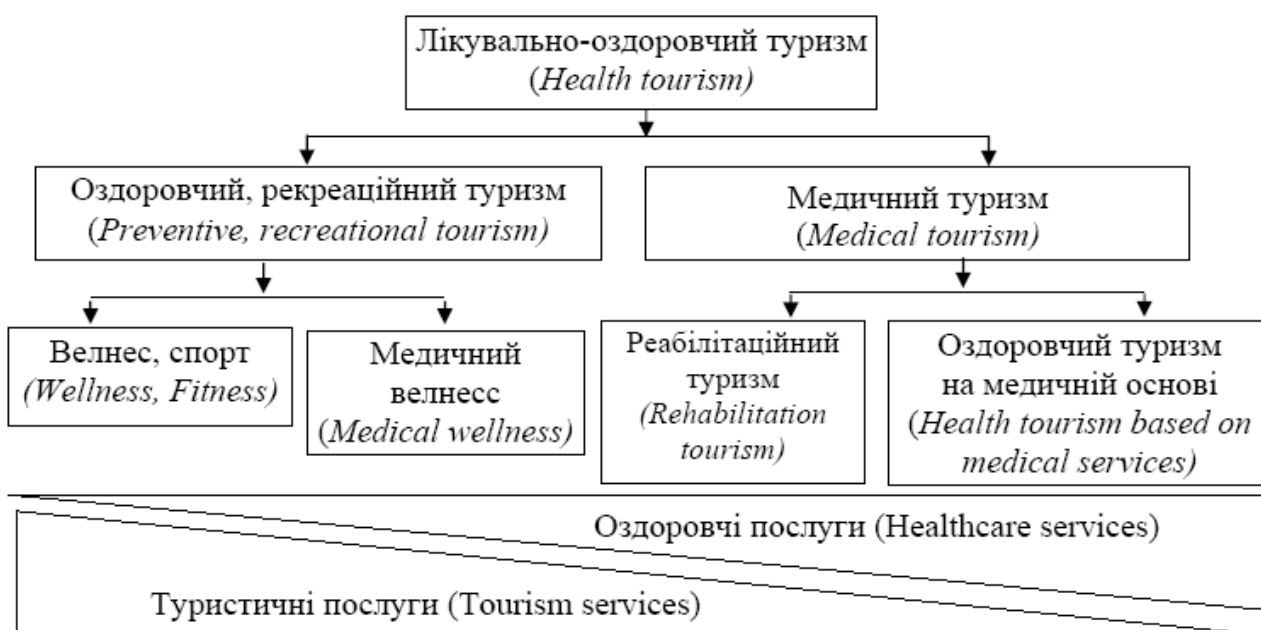

Рис. 2. Концептуальна система лікувально-оздоровчого туризму (Katalin Kiss, 2009)[3]

Сучасне трактування терміну «лікувально-оздоровчий туризм» включає оздоровчий туризм (*recreational tourism or healthcare tourism*), лікувальний туризм (*health tourism or health treatment tourism*), який традиційно називають курортний туризм, медичний туризм (*medical tourism and wellness*).

Найчастіше виділяють рекреаційний туризм, що поєднує поїздки з метою відпочинку, оздоровлення і лікування, а також відновлення і розвитку фізичних, психічних та емоційних сил. Рекреація охоплює всі види відпочинку, в тому числі санаторно-курортне лікування і туризм.

Зберігаючи лікувальну функцію, курорти урізноманітнюють програму перебування пацієнтів культурними, атрактивними і спортивними заходами, пропонують широкий асортимент послуг з оздоровлення і

відновлення сил, більш гнучко підходять до визначення тривалості курсів лікування й оздоровлення. Останнім часом у курортних готелях дуже популярною є таласотерапія, Wellness та Spa-процедури.

У зв'язку з цим підкреслювалася необхідність проведення широкомасштабного дослідження ринку відпочинку і лікування, розробки і впровадження стандартів курортного обслуговування. З'являються нові асоціації медичного туризму (Українська асоціація медичного туризму (УАМТ), Всесвітня асоціація медичного туризму (GHTC), що підтримують бажання санаторно-курортних закладів змінюватися та сприяють популяризації інноваційних технологій курортного туроперейтингу.

Медичний туризм передбачає організацію медичного обслуговування пацієнтів за межами місця їхнього постійного проживання, а саме: організацію відпочинку та надання лікування, діагностику чи профілактику захворювань, отримання оздоровчих, рекреаційних чи інших послуг.

З кожним роком медичний туризм набуває все більшої популярності, особливо серед мешканців США, Канади та країн Західної Європи. Наприклад, у США кількість людей, що не мають повноцінної медичної страховки, перевищує 50 млн осіб. У більшості населення медична страховка не покриває лікування хронічних захворювань, операції, повноцінне стоматологічне лікування та протезування. Тому багато американців вважають за краще проходити такі види лікування за кордоном.

Часто пацієнти просто змушені займатися міжнародним медичним туризмом, так як не можуть отримати окремі медичні послуги у себе в країні через законодавчі заборони та обмеження. Багато пацієнтів з проблемами безпліддя з Італії, Німеччини, країн Скандинавії їдуть в клініки України та Індії з питань застосування окремих методів допоміжних репродуктивних технологій.

Безумовно для розвитку медичного туризму необхідний ресурсний потенціал, як природного характеру так і розвинена інфраструктура і кваліфікований персонал медичних лікувальних закладів.

Часто медичний туризм ототожнюють з оздоровчим. Проте ці поняття не ідентичні. На відмінності між оздоровчим та медичним туризмом вказує у своїх дослідженнях Хелен Косбурн (*Cosburn Helen K., 2009*) (див. рис. 3) [4].

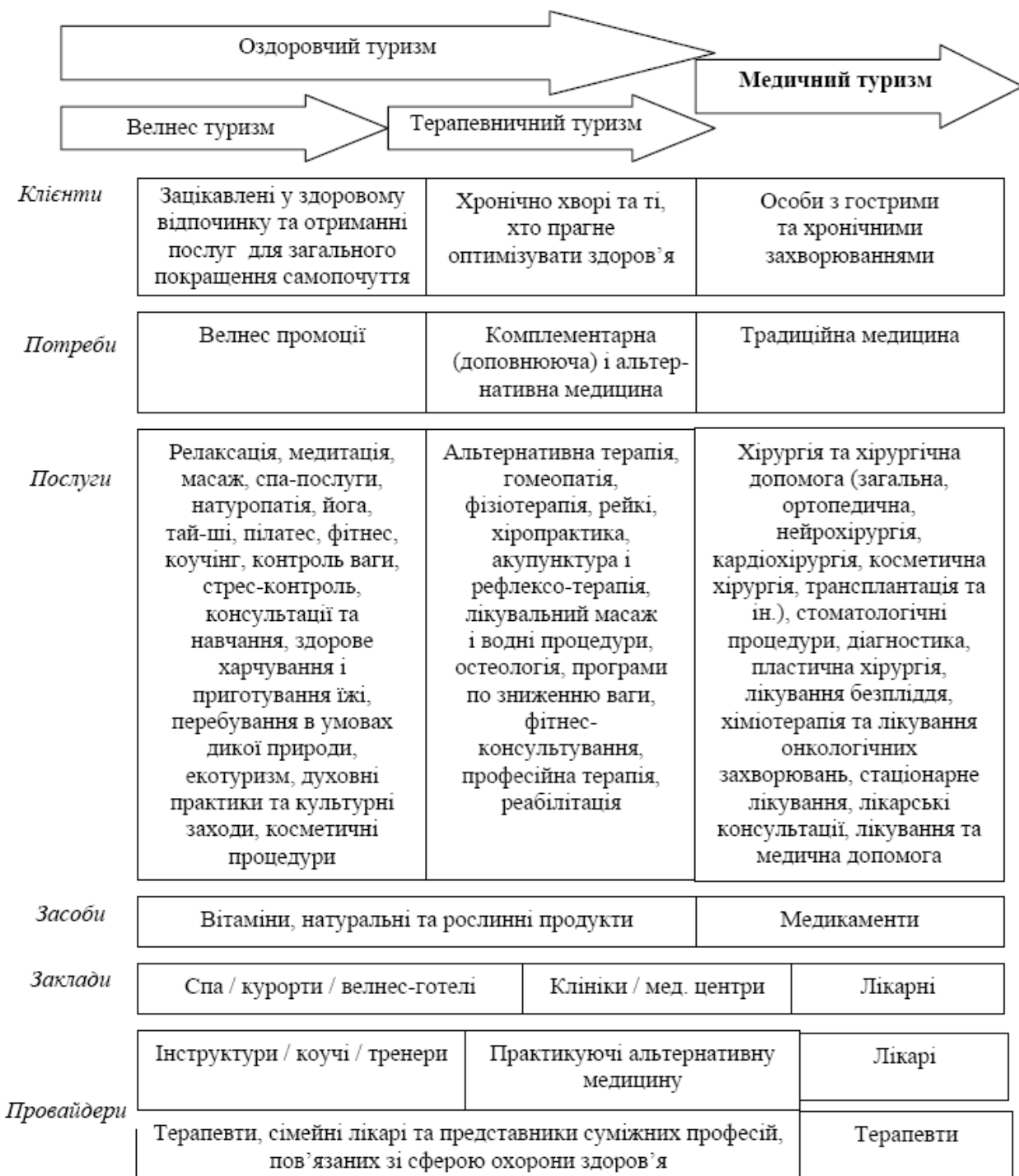

Рис. 3. Зміст оздоровчого та медичного туризму [4]

Переваги медичного туризму відкрили для себе і жителі нашої країни. Сьогодні поїздки українців на лікування та діагностику в медичні заклади Західної Європи, США, Ізраїлю або Туреччини стали досить звичним явищем. Крім того, в Україні швидкими темпами розвивається не тільки міжнародний, але і внутрішній медичний туризм.

Найважливішим ресурсним фактором є наявність лікувальних/оздоровчих ресурсів різної етимології, а одиницею формування туристичної інфраструктури є курорт, як територія зосередження всіх компонентів оздоровчого туризму

У формуванні підвидів медичного туризму велике значення мають визначення факторів розвитку та особливостей територіальної організації медичного туризму. Здебільшого у розвинених країнах світу під медичним туризмом розуміють практику надання медичних послуг за межами країни проживання, що дозволяє поєднувати відпочинок за кордоном з отриманням висококваліфікованої медичної допомоги.

За оцінками фахівців, кількість медичних центрів України, націлених на надання послуг іноземним пацієнтам, становить близько 50–70% [5].

Основними напрямками в'їзного медичного туризму в Україну є стоматологія та лікування безпліддя. Також є інтерес іноземних пацієнтів до напрямів відновної медицини (наприклад, Міжнародна клініка реабілітації «Реабілітаційний центр «Еліта» у м. Трускавець), офтальмології та радикальної медицини: кардіології (Інститут серця МОЗ України), лікування стовбуровими клітинами. Важливо відзначити, що окремі приватні медичні центри активно залучають іноземних пацієнтів.

Найчастіше з метою отримання українських медичних послуг пацієнти приїжджають з країн: Франція, Англія, Італія, Німеччина, США, Ізраїль. Основними критеріями вибору України для медичного туризму є невисокий рівень цін, у порівнянні із зарубіжними клініками; спеціалізація клінік та високі результати успішного лікування. Приклад: лікування безпліддя (програма IVF+ICSI) в українському спеціалізованому центрі лікування безпліддя (напр.: Клініка репродуктивної медицини «Надія») коштує 2500 євро, а в Англії (TheLondonWomen'sClinic) – 4 800 євро. Результативність лікування у цих двох центрах однакова.

Українські клініки використовують 3 основні моделі залучення іноземних пацієнтів:

- клініка безпосередньо запрошує пацієнтів і самостійно займається питаннями їхнього обслуговування;
- компанії, що працюють на ринку міжнародного туризму на агентських засадах (за окрему плату від медичних центрів), займаються питаннями залучення пацієнтів до клініки та пропонують ряд супровідних послуг: гостинності, туристичних, транспортних, юридичних тощо;
- місцеві лікарі іноземних пацієнтів направляють пацієнтів на лікування в українські клініки. Тут важливо зазначити, що в даному випадку значна більшість таких лікарів не очікують від клінік будь-яких подяк, а діють виключно в інтересах пацієнта, таким чином підвищуючи рівень задоволеності та лояльності зі сторони своїх пацієнтів.

Рис. 4. Фактори розвитку медичного туризму

Для того, щоб іноземні пацієнти масово зверталися в клініку необхідні, такі додаткові сервіси медичного туризму та фактори, які впливають на вибір місця подорожі:

- лікувальні заклади мають демонструвати та поширювати передовий досвід роботи у сфері лікування певних захворювань (пацієнти, як правило, довіряються досвіду), наявність позитивних прикладів лікування (високі результати лікування або унікальна інноваційна методика лікування), поширеність інформації про медичний центр, включаючи показники результатів лікування; доступність цієї інформації потенційним пацієнтам; організація взаємодії з потенційними пацієнтами, включаючи їх залучення, організацію лікувального процесу і перебування в країні;
- медичне обслуговування іноземних пацієнтів вимагає додаткових елементів у організації роботи медичного центру: наявність менеджера (менеджерів) по роботі з іноземними пацієнтами; наявність медичного та обслуговуючого персоналу, що володіє іноземною мовою або залучення перекладачів;
- додаткових витрат вимагають питання просування послуг клініки для іноземних пацієнтів;
- окрему увагу слід приділити питанням транспортування і розміщення пацієнтів. Рішенням даних питань у деяких медичних центрах займається відповідний менеджер або туристична компанія.

Щоб уникнути конфліктних ситуацій у процесі обслуговування іноземних пацієнтів слід надати пацієнтові повну інформацію про формат лікування, про те, які послуги/ процедури входять у вартість, які додаткові послуги можуть знадобитися пацієнту, хто займається питаннями організації розміщення пацієнта тощо.

Важливими елементами у процесі залучення іноземних пацієнтів є наступні заходи:

- поінформованість клієнтів про лікувальні методики, лікарів і результати лікування;
- налагодження партнерських відносин із міжнародними агентствами, які працюють у сфері медичного туризму;

- ведення наукової діяльності та впровадження інноваційних технологій (підтверджує активну позицію клініки в частині розвитку) та інформування потенційної аудиторії про результати такої діяльності;
- активна участь клініки на міжнародних медичних конференціях.

Специфікою ринку медичного туризму є надання послуг медичного характеру та насиченість ринку охорони здоров'я, який являє собою сукупність наявних та потенційних товарів та послуг, спрямованих на захист і відновлення здоров'я.

Особливості ринку медичних послуг полягають у специфічності праці медичних працівників, коли збереження життя пацієнта, гуманітарна місія охорони здоров'я і етична сторона лікарської діяльності набагато переважають економічну доцільність і рентабельність медичної діяльності.

З іншої сторони, у сучасному цивілізованому суспільстві медичні послуги, спрямовані на задоволення потреб підвищення «якості життя», характеризуються високо-економічним ступенем рентабельності. У структурі тарифу таких медичних послуг, по суті, закладені економічні витрати виробництва медичних послуг у двох інших сегментах ринку здоров'я: «маркетингового сегмента життя» і «маркетингового сегмента хвороб». Повне задоволення потреб споживачів у цьому сегменті ринку здоров'я, більшою мірою пов'язано не з лікарською медичною діяльністю, а визначається іншими індивідуальними, природними і соціально-економічними чинниками. Окрім зазначеного ринок медичних послуг має такі особливості:

- кваліфікаційні вимоги, що призводять до обмеження кількості практикуючих лікарів;
- специфічні вимоги, що призводять до обмеження кількості лікарень, які можуть диктувати певну цінову політику;
- недосконалість та специфічність конкуренції, що робить неможливим залучення покупців за рахунок зменшення ціни;
- медичні послуги різноманітні, їх важко зіставити;
- немає прямого зв'язку між ціною та витратами споживача, значну частину яких сплачує третя сторона (родичі, працедавці за умови добровільного медичного страхування або надання соціального бонуса);
- наявність зовнішніх ефектів (екстерналій), надання медичних послуг діє ефективно не тільки на покупців цих послуг, а й на інших осіб. Наприклад, у зв'язку з розвитком санаторно-курортного лікування розробляється доступ до цілющих джерел, розвивається інфраструктура населеного пункту (дороги, постачання тощо), яким користуються не тільки відпочиваючі, а й місцеві мешканці.

Таким чином, розвиток туристичної інфраструктури, різних сегментів ринку медичних послуг дає змогу надати медичну допомогу (задовольнити конкретний попит) і з урахуванням індивідуальності пацієнта, і з урахуванням масового споживання.

Водночас медичний туризм передбачає першочергове отримання медичної допомоги для подолання цілком визначеної конкретної проблеми зі здоров'ям. У такому контексті він тісно інтегрований з системою медичних закладів.

На відміну від медичного туризму оздоровчий туризм орієнтується на рекреаційно-туристичну інфраструктуру. Хоча в окремих привабливих туристичних дестинаціях використовується мультиплінарний підхід до розбудови різнопланових закладів туристичної індустрії.

Щороку чисельність медичних туристів у Європі зростає завдяки факторам, узагальненим у таблиці 1, а 90% громадян ЄС отримують лікування в своїх країнах, проте 53% схильні до використання медичних послуг інших країн [7].

Таблиця 1.

Тенденції розвитку медичного туризму в світі [7-14]

Фактори	Тенденції
Мода на здоров'я та переміщення потреби у здоров'ї до сфери споживчих пріоритетів	Сьогодні «система охорони здоров'я є відображенням глобалізованої споживчої культури». [8, с. 16] Людей в усьому світі хвилює здоров'я як невід'ємна частина буття. Здоров'я назвали найважливішою особистою проблемою (після фінансових труднощів) 48% українців і поляків, 41% німців, 40% італійців, 35 % шведів. [9, с. 25]
Накопичений досвід медичної практики та науки в Європі	Університетські клініки в Європі відомі як осередки медичної науки понад два століття. Виробники медичної техніки і фармацевтичні компанії Європи належать до провідних у світі й створюють сприятливе середовище для інновацій. Актуальними напрямками європейської медицини є лікування онкологічних хвороб методом кріохірургії, радіаційна онкологія, трансплантація, клітинна терапія, лазерна косметологія та дерматологія, штучне запліднення, лапароскопічні операції, а також добре розвинена діагностика
Стирання відмінностей у рівні розвитку національних систем	За EuroHealth Consumer Index 2015 [10] найкращою у Європі є система охорона здоров'я Нідерландів. Друге та третє місця займають Швейцарія та Норвегія. Серед країн, рейтинг яких з 2010 р. підвищився на 5 і більше щаблів – Болгарія, Румунія, Литва, Словаччина, Греція, Угорщина, Естонія. Отже, зникають відмінності у якості

охорони здоров'я	медичних послуг між Західною і Східною Європою, однак при збереженні в останній помірних цін. Законодавство країн ЄС стимулює переміщення через кордон медичних послуг, медпрацівників, взаємне визнання сертифікатів та кваліфікаційних стандартів. У квітні 2009 р. Європарламент узаконив вільний вибір країни для лікування, не залежно від місця проживання, з правом на компенсацію витрат [11]
Комерціалізація охорони здоров'я та територіальна диференціація цін	У Доповіді ВООЗ у 2008 р. зазначається, що «система охорони здоров'я світу рухається в сторону нерегульованої комерціалізації». [8, с.15] Водночас ціни на лікування залежно від країни дуже відрізняються. Особливо в країнах ЄС з розвинутою інфраструктурою: Німеччина, Швейцарія, Данія, Бельгія та ін.
Фінансово-економічна криза та політичні конфлікти	Хоча «медичний туризм не має імунітету від рецесії» [12], проте криза заклала стимули для розвитку в перспективі. В умовах економічного спаду кожен уряд опинився перед необхідністю скорочення державних видатків, у тому числі і на медичне обслуговування. У той же час, погіршення здоров'я населення вимагає більше зусиль медичної служби та чинитиме тиск на бюджет. Тому багато пацієнтів будуть розглядати лікування за кордоном як цілком реальний варіант
Демографічна структура населення Європи	2010–2020 рр. – це період, коли представники найбільш численного покоління другої половини ХХ ст. (1946–1970 рр.) перейдуть у старші вікові групи. Нині під сумнівом залишається здатність існуючих систем охорони здоров'я Європи піклуватися про зростаючі потреби старіючого населення. Медичний туризм є альтернативним механізмом подолання вказаних проблем без розширення місцевого потенціалу охорони здоров'я [13]
Інформаційно-інноваційні процеси	Уже інвестовано 23 млн євро в електронні технології охорони здоров'я в ЄС, щоб зробити можливим між державами – членами ЄС обмін у електронній формі інформацією про пацієнтів та отримане ними лікування [14]

За аналітичними висновками International Medical Travel Journal медичний туризм перетворюється в одну з найбільш швидкозростаючих галузей [15]. Опитування, проведені в 280 клініках і лікарнях 60 країн світу – лідерах медичного туризму, свідчать про позитивну динаміку розвитку цього виду світового бізнесу. У 48% клініках, лікарнях та медичних туристичних агентствах повідомили про зростання міжнародної чисельності пацієнтів. Понад 50% суб'єктів медичного туризму очікує на річне зростання більш ніж на 10% на рік на ринку медичного туризму на найближчі п'ять років. Найбільші прибутки очікуються в медичному туризмі, орієнтованому на надання послуг з косметичної хірургії – 55% опитаних; при лікуванні раку – 54% респондентів; лікування безпліддя – 40% респондентів і стоматологічне лікування – 38% опитаних. За прогнозами асоціації Deloitte Center for Health Solutions економіка країн з невисокими цінами на медичні послуги отримала прибутки понад 2 млрд дол. США [16].

Стрімкий розвиток індустрії медичного туризму в останні 10 років обумовлений кількома причинами:

- зростання вартості лікування в країнах з розвинутою економікою;
- поява нового сегменту споживачів медичних послуг, які воліють поєднувати якісне лікування за низькими цінами, з можливістю отримання яскравих вражень від подорожей в інші країни;
- не можливість оперативного отримання необхідної медичної допомоги (листи-очікування) у країнах Європейського Союзу та в країнах Близького Сходу;
- відсутність у деяких країнах світу якісної медичної допомоги та відповідних технологій лікування та діагностики.

З метою розвитку медичного туризму уряди деяких країн розробляють системи охорони здоров'я, у структуру якої входять лікувально-профілактичні заклади, туристичні агентства та страхові компанії, орієнтовані на медичний туризм. Існують національні програми, спрямовані на популяризацію країни в сфері медичного туризму. [17]

Чинниками перспективності країни для медичного туризму виступають:

- рівень розвитку медицини, медичних технологій, тощо;
- вартість діагностики та лікування;
- розвиток транспортного та готельного секторів;
- рівень мовної інтеграції в країні;
- законодавча база;
- імідж держави;
- локалізація країни на мапі світу [6].

Оздоровчі послуги можна поділити на кілька груп: послуги з реабілітаційного туризму, оздоровчі (санаторно-курортні, спа- та велнес послуги). Товаром на ринку медичного туризму виступають також послуги з б'юті-туризму (послуги з пластичної хірургії, догляду за зовнішністю та косметологічні послуги).

Приїздять медичні туристи і в Україну. Здебільшого це туристи із Канади, США, Німеччини, Франції, Великобританії, які прибувають з метою медичного туризму і цікавить їх найчастіше стоматологія, адже різниця в цінах у 4–7 разів для них дуже суттєва [19]. Широкою популярністю користуються відвідування курортних закладів та отримання санаторного лікування на мінеральних водах, дитяча кардіохірургія, яка в

деяких напрямках вже обійшла напрацювання і здобутки західних колег, як американських, так і західноєвропейських.

Україна, Росія, Білорусь, Молдова поки що мало інтегровані у процес розвитку медичного туризму. Хоча їхні наукові медичні школи мають всесвітньо визнані досягнення (Україна – у нейрохірургії, трансплантології, кардіології; Білорусь – у сфері дитячої онкології; Росія – у нейрохірургії та офтальмології). Певний поступ є і у розвитку стоматологічного туризму.

Величезне значення для розвитку медичного туризму має не лише медична та наукова складові лікувального процесу, а й наявність агентів, здатних просувати послуги клінік на світовому висококонкурентному ринку. На даний час європейський ринок медичного туризму сформувався і має свою інфраструктуру (компанії медичного менеджменту, акредитаційні органи, агенції медичного туризму). Можна виділити два зустрічні потоки медичних туристів. Перший - із високорозвинених країн з якісною системою охорони здоров'я у країні з нижчим рівнем життя. Мотив – дуже високі вітчизняні ціни та небажання тривалого очікування на медичні послуги. Другий потік медичних туристів – з країн із низьким рівнем розвитку охорони здоров'я у високорозвинені країни у пошуках кваліфікованих спеціалістів (зокрема, онкологів, кардіологів, хірургів).

Процеси, які відбуваються у сфері транскордонної інтеграції охорони здоров'я у Європі, у перспективі призведуть до уніфікації стандартів лікування та методів оплати, покращення якості та доступності медичних послуг. Не зважаючи на існуючу критику щодо високих ризиків медичного туризму та недостатньої упорядкованості логістичного процесу надання таких послуг, очевидним є, що медичний туризм суттєво змінює територіальну організацію системи охорони здоров'я Європи. І ця тенденція, з огляду на описані вище політичні, соціальні, економічні, демографічні та інформаційно-інноваційні фактори, у майбутньому посилюватиметься.

Ознакою розвитку ринку медичного туризму України та зацікавленості в потенціалі цього виду туризму стала діяльність Всесвітньої Асоціації Медичного туризму (GHTC), яка об'єднує асоціації медичного туризму більш ніж 40 країн світу і є направляючою і координуючою платформою для охорони здоров'я в рамках глобальної системи. GHTC несе відповідальність за забезпечення провідної ролі при вирішенні проблем глобальної охорони здоров'я, складання порядку денного медичних досліджень, встановлення норм, стандартів та етики, розробку на основі фактичних даних, забезпечення технічної підтримки країнам, а також моніторингу та оцінки тенденцій охорони здоров'я в контексті медичного туризму. Окрім суто організаційних питань члени Асоціації активно обговорюють проблеми етичного характеру. Наприклад, за кордон медичні туристи їдуть з метою збереження конфіденційності, та вимагають дотримання етики установою, до якої звертаються за допомогою.

На ринку медичного туризму розподіл між учасниками процесу обслуговування поділяється на [18]:

- *виробників – продуцентів медичних послуг*, зареєстрованих та ліцензованих в установленому порядку лікувально-профілактичних, санаторно-курортних та інших оздоровчих закладів будь-яких організаційно-правових форм та форм власності, що надають послуги з збереження та відновлення здоров'я;
- *виробники оздоровчих послуг* – це заклади курортного бізнесу, санаторії, профілакторії, термальні курортні заклади, готелі СПА-туризму;
- *виробників-посередників*, діяльність яких характеризується наданням сервісу із організації туристичної подорожі, пошуку та укладання угод з виробниками медичних послуг, транспортування, проживання, тощо.

Виробники медичних послуг надають послуги із збереження життя та повернення здоров'я. Виробники оздоровчих послуг пропонують послуги з збереження та підтримки станів здорового організму. До цієї категорії також відносяться заклади, що надають послуги з збереження та підтримки певного ступеня хронічних станів та інвалідності.

Специфіка медичного туризму проявляється в тому, що кінцевий споживач медичної послуги не може безпосередньо її купувати у виробника. Тому об'єктивною умовою функціонування ринку медичного туризму є наявність виробників-посередників.

Агентства з медичного туризму забезпечують всебічну підтримку туристів, яка є значно ширшою, ніж послуги звичайного туристичного агента. Агентства з медичного туризму забезпечують організацію якісного та доступного медичного обслуговування до та після лікування, догляд під час лікування, формування плану лікування спільно з лікарями зарубіжних та вітчизняних клінік, оцінку співвідношення ціна-якість у різних лікувальних закладах [19].

Ринок візного медичного туризму структурований за такими виробниками-посередниками послуг:

– національні туристичні підприємства. Переважна більшість туристичних компаній України розглядає медичний туризм як один з видів свого бізнесу, проте тільки одиниці спеціалізуються на цьому виді туристичної діяльності;

– лікувально-профілактичні заклади, які пропонують організацію медичної допомоги за кордоном, як додатковий вид послуг. Наприклад, Медична компанія «Клініка Гіппократ» з окремим структурним підрозділом із медичного туризму «Гіппократ ІнтерМедСервіс Ассистанс», мережа медичних клінік «Добробут»;

– іноземні медичні заклади, які пропонують свої послуги для громадян України;

– закордонні неметичні заклади, які мають свої представництва або посередників в Україні. Наприклад, з 2012 р. на території України функціонує ТНТС-Україна, що є офіційним представником Турецької асоціації медичного туризму [20].

За даними Української асоціації медичного туризму структура послуг виїзного медичного туризму складає: 40% – лікування; 30% – оздоровлення; 25% – діагностика; 5% – медичне туристичне страхування [21].

Україна завжди славилась своїми видатними лікарями та медичною школою, курортами та санаторіями, унікальними природними факторами та щирими та гостинними людьми. Інноваційність, якість, доступність – ось її основні риси. У складних умовах національної медичної системи розпочалося становлення ринку приватної медицини, приватних курортів. Саме приватна медицина стала рушієм, так би мовити – локомотивом розвитку усєї медичної галузі країни.

Наразі в Україні з'являється багато сучасних клінік, шпиталів, високопрофесійних фахівців, чудових курортів з дійсно європейським рівнем обслуговування. Рівень медицини України не поступається європейському, а в деяких аспектах – навіть перевищує його. Слід також прикласти зусилля до презентування та реклами медицини в Україні.

Висновки. Специфікою медичного туризму є організація виїзних, і в'їзних, внутрішніх турів лікувального та оздоровчого характеру, індивідуальних та групових подорожей, тривалих вояжів й турів «вихідного дня», спрямованих на оздоровлення та релаксацію. З точки зору туристичної послуги, всі ці види подорожей можуть називатися «медичним туризмом», проте всі вони мають бути прив'язані до послуг спеціалізованої медичної установи, яка ці послуги надає. Саме тому оператори ринку медичного туризму розрізняють близькі сегменти туристичного ринку, але все-таки не тотожні поїздки на бальнеологічні курорти та в готелі зі СПА-комплексами.

Потрібно враховувати, що в сегменті медичного туризму, як в інших туристичних сегментах існують в'їзні та виїзні турпотоки. При цьому особливістю саме медичного напрямку є те, що на лікування із України виїжджає найплатоспроможніша категорія населення, люди, які можуть оплатити дорожчі, ніж в Україні, послуги клінік Європи, Ізраїлю, Туреччини та інших країн. У той же час лікування в Україні, якість якого вже визнана за кордоном, обходиться іноземним громадянам дешевше, ніж в інших державах, тому до українських клінік приїжджають не найзабезпеченіші пацієнти. Утім, навіть ця категорія іноземних пацієнтів-туристів пред'являє до якості послуг медичного туризму високі вимоги. Крім того, в очах іноземців важливою перевагою для лікування в Україні є відсутність черг на лікування та надання медичних послуг, що дозволяє іноземним пацієнтам отримати своєчасну допомогу в повному обсязі. До того ж провідні клініки України добре обладнані, мають комфортабельні палати зі зручностями, а також англomовний персонал. Тим не менш, для повноцінної присутності на міжнародному ринку медичного туризму українським клінікам доведеться пройти ряд обов'язкових процедур, отримавши відповідні сертифікати, що підтверджують як якість медичних послуг, так і високий рівень сервісного обслуговування.

За оцінкою експертів щороку із України виїжджають більше 130 тис. медичних туристів, які відправляються закордон на обстеження, лікування та реабілітацію. Їдуть із України медичні туристи, як правило, в Ізраїль, Німеччину, США, Таїланд. Останнім часом популярними стають клініки Індії, Бразилії, ПАР, Китаю. При цьому в Індію та Китай українці часто їдуть за нетрадиційною або народною медициною, в той час, як до Європи чи Ізраїлю – за передовими медичними технологіями та обладнанням. А у напрямку реабілітації, СПА-процедур та профілактики захворювань лідерами є Угорщина та Чехія.

У світовій практиці є кілька систем міжнародної акредитації медичних установ. Як правило, така процедура проводиться на національному рівні спеціально уповноваженим державним органом (або недержавним, який, утім, уповноважений державою). Крім того, в багатьох країнах клініки часто вдаються до допомоги великих міжнародних акредитаційних груп й організацій. Тому турсоператорам, які працюють на ниві медичного туризму, при виборі партнерів серед медичних закладів варто зважати на наявність у них міжнародних сертифікатів. Системи акредитації медичних закладів передбачають оцінку управління якістю на кожному етапі отримання медичної допомоги. Крім того, стандарти включають в себе контакт співробітників лікарні з пацієнтами, підготовку та навчання персоналу, розподіл службових повноважень, принципи управління клінікою й аудит, дослідницьку діяльність, етичні стандарти та інше.

Найоб'єктивнішою та найпрестижнішою вважається система акредитації JCI (Joint Commission International), на яку орієнтуються в тому числі й оператори ринку медичного туризму. Наразі в цій системі акредитовано більше 20 тис. медичних установ у 40 країнах світу. На жаль, в Україні сьогодні немає жодного медичного закладу, який мав би таку акредитацію. Більше того, українські клініки, які могли б залучати зарубіжних медичних туристів, наразі дуже далекі від отримання такої акредитації. Максимум – це сертифікат ISO, який, утім, відповідає початковим етапам акредитації за системою JCI та дозволяє клінікам продовжити рухатися у напрямку до загальноновизнаної міжнародної акредитації. Та навіть цей сертифікат в Україні мають всього декілька комерційних клінік. Бюджетні клініки, незважаючи на високий рівень лікарського персоналу, сертифікатів такого рівня не мають. Утім, і комерційні клініки сьогодні досить далекі від сертифіката JCI, на процедуру отримання якого потрібно не менше 4–5 років та достатнього фінансування.

До спеціалізованого обслуговування медичних туристів належать питання розміщення (у клініці чи в готелі), види спеціального транспортування (обладнаний реаніомобіль чи карета швидкої допомоги,

орендований автотранспорт, амбуліфт в аеропорту та громадських місцях тощо). Тобто, слід подбати про надання спеціального транспортного сервісу та забезпечити оренду автомобілів різного ступеню комфортності з можливістю встановлення додаткового обладнання, щоб забезпечити комфорт і одночасно зручність надання послуг для хворого та супроводжуваних його осіб, а це, хоч і непрямо, сприятиме скорішій реабілітації хворого.

Для отримання ефективної та вчасної медичної допомоги більшість країн світу мають у структурі туроперейтингу спеціалізовані компанії – медичні консультативно-інформаційні центри (напр.: Marad Medical Service, Ізраїль). Такі компанії не надають медичні послуги безпосередньо, але створюють для пацієнта якісний медичний асистанс та вирішують проблеми, з якими він обов'язково стикатиметься при спробі самостійної організації лікування.

Основними напрямками в'їзного медичного туризму в Україні є надання медичних послуг з таких лікарських спеціальностей: репродуктивна медицина; стоматологія; офтальмологія; кардіологія; естетична медицина та косметологія; пластична хірургія; санаторно-курортне лікування; клітинна інженерія, у тому числі можливість використання банку пуповинної крові.

Наразі в Україні на сучасному рівні, з використанням принципів доказової медицини, у рамках в'їзного медичного туризму надають медичні послуги Київський міський Центр серця, Центр дитячої кардіохірургії, кілька онкологічних клінік (ЛІСОД, Інновація, Кібер клініка Спіженко), приватні багатопрофільні лікувально-профілактичні заклади, СПА та Велнес центри, клініки клітинної терапії, включаючи кріобанки. Додатковими перевагами для розвитку в'їзного медичного туризму в Україні вбачається укомплектованість сучасною медичною технікою спеціалізованих та приватних лікувально-профілактичних закладів, відсутність практики листів очікування, безвізовий режим для багатьох країн [17, с. 120].

Ринок медичного туризму представляє собою систему економічних відносин щодо купівлі/продажу медичних і оздоровчих послуг та організації подорожей з метою їхнього отримання. Особливістю розроблення програми обслуговування медичних туристів є формування індивідуальної програми лікування, призначення та поради лікарів щодо режиму відпочинку та реабілітації. Отже, ринок медичного туризму в Україні має значний потенціал та попит на реалізацію програм медичної реабілітації, лікування та оздоровлення.

Список використаних джерел.

1. UNWTO: International Tourism Highlights, 2019 Edition. – available at: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> (Accessed 09 february 2020).
2. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М. П. Мальська, М. П. Антонюк. – Київ: Вид-во «Знання», 2008. 661 с.
3. Katalin Kiss. Analysis of Demand for Wellness and Medical tourism in Hungary, *Scientific Papers*. [Online]. Режим доступу: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/147415/2/9_Kiss_Analysis_Apstract.pdf/ (Accessed 09 february 2020).
4. Cosburn Helen K. Health Tourism. A Continuum of Care, *Medical Tourism Magazine*. Jul 15, 2009. Режим доступу: <http://www.healthtourismmagazine.com/article> (Accessed 07 february 2020).
5. Офіційний сайт компанії Мед-експерт. «Медична інформаційна система». Режим доступу: <http://medexpert.ua/ua/medichnij-zaklad/31-medichnij-zaklad/pro-rynku-v-iznoho-medychnoho-turyzmu-v-ukraini> (Accessed 27 грудня 2019).
6. Баєва О.В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я: навч. посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2008.- 640 с.
7. Gerl R., L. Boscher, T. Mainil (2009) European Competence Centers for Health & Medical Tourism. *Medical Tourism Magazine*. [Online]. Режим доступу: <http://www.medicaltourismmag.com/issue=13>.
8. Доклад ВООЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2008 г. Первичная медико-санитарная помощь: сегодня актуальнее, чем когда-либо. – Режим доступу : <http://www.who.int/whr/2008/overview/ru/index.html>
9. A global look at public perceptions of health problems, priorities and donors: the Kaiser/Pew global health survey. – Kaiser Family Foundation, 2007. – Режим доступу: <http://www.kff.org/kaiserpolls/upload/7716.pdf>.
10. Euro Health Consumer Index 2015. – Health Consumer Powerhouse: Report. / – URL. – Режим доступу: http://www.healthpowerhouse.com/files/EHCI_2015/EHCI_2015_report.pdf/
11. Simon Hudson (2002) Sport and adventure tourism. The Haworth Hospitality Press, New York, London, Oxford. 325 p.
12. Pollard Keith. The outlook for medical tourism in 2010. Режим доступу : <http://treatmentabroad.blogspot.com/2010/01/outlook-for-medical-tourism-in-2010.html>
13. Horowitz M., J. Rosensweig, C. Jones. Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace // *MedGenMed*. – 2007. – 9(4): 33. Режим доступу : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298>
14. Melnychenko S.V., Mykhailichenko G.I., Kravtsov S.S. *Innovative growth of integrated tourism companies // Innovative development of the economy: global trends and national features: collective monograph*; edited by J. Zukovskis, K. Shaposhnykov. – Lithuania: Publishing House “Baltija Publishing”, 2018. – 709 p.
15. Medical Tourism Climate Survey 2014/ *International Medical Travel Journal*. – Published in March 2014. Режим доступу : <http://www.imtj.com/resources/research-and-statistics/medical-tourism-climate-survey-2014>.
16. Medical Tourism: Update and Implications Repor. – Deloitte. – Режим доступу: HYPERLINK <http://www.deloitte.com/.../center-for-health-solutions/health/>

17. Euro Health Consumer Index 2015. – Health Consumer Powerhouse: Report. –Режим доступу: http://www.healthpowerhouse.com/files/EHCI_2015/EHCI_2015_report.pdf
18. Діденко К. Д. Медичний туризму в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / К. Д. Діденко, В. Г. Жученко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип. 16. – Ч. 4. – 2016. – С. 101–105.
19. Медицинский туризм Рейтинги и обзоры // Лечение за рубежом «Price Watch 2009». – Режим доступу : <http://www.medicare-4u.com/ru/medical-tourism>
20. Статистический отчет о деятельности Турецкой ассоциации медицинского туризма ТНТС на территории Украины за период с 1 ноября 2013г. по 1 января 2014 г. – Режим доступу : <http://thtc-rsc.com/news/?limit=1&point=2>
21. Офіційний сайт Української асоціації медичного туризму. – Режим доступу: // <http://www.uamt.org.ua>

References.

1. UNWTO (2019), “International Tourism Highlights, 2019 Edition”, available at: <https://www.unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> (Accessed 09 february 2020).
2. Malska, M. P. and Antonyuk, M. P. (2008), *Mizhnarodnyy turizm i sfera posluh* [International tourism and services], Vydavnytstvo Znannya, Kyiv, Ukraine.
3. Kiss, K. (2013), “Analysis of Demand for Wellness and Medical tourism in Hungary”, *Scientific Papers*, [Online], available at: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/147415/2/9_Kiss_Analysis_Apstract.pdf/ (Accessed 09 february 2020).
4. Cosburn, H. K. (2009), “Health Tourism. A Continuum of Care”, *Medical Tourism Magazine*, available at: <http://www.healthtourismmagazine.com/article> (Accessed 07 february 2020).
5. The official site of Med-expert (2019), “Medical Information System”, available at: <http://medexpert.ua/ua/medichnij-zaklad/31-medichnij-zaklad/pro-rynku-v-iznoho-medychnoho-turizmu-v-ukraini> (Accessed 27 December 2019).
6. Bayeva, O. V. (2008), *Kharakterystyka rynku medychnykh posluh* [Characteristics of the market of medical services], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
7. Gerl, R. Boscher, L. and Mainil, T. (2009), “European Competence Centers for Health & Medical Tourism”, *Medical Tourism Magazine*, available at: <http://www.medicaltourismmag.com/issue=13> (Accessed 9 January 2020).
8. WHO (2008), “World Health Report 2008: Primary health care: more relevant today than ever”, available at: <http://www.who.int/whr/2008/overview/ru/index.html> (Accessed 9 January 2020).
9. Kaiser Family Foundation (2007), “A global look at public perceptions of health problems, priorities and donors: the Kaiser/Pew global health survey”, available at: <http://www.kff.org/kaiserpolls/upload/7716.pdf> (Accessed 8 January 2020).
10. Euro Health Consumer Index (2015), “Health Consumer Powerhouse: Report”, available at: http://www.healthpowerhouse.com/files/EHCI_2015/EHCI_2015_report.pdf/ (Accessed 9 January 2020).
11. Hudson, S, (2002), *Sport and adventure tourism*, The Haworth Hospitality Press, New York, London, Oxford.
12. Keith, P. (2010), “The outlook for medical tourism in 2010”, available at: <http://treatmentabroad.blogspot.com/2010/01/outlook-for-medical-tourism-in-2010.html> (Accessed 10 January 2020).
13. Horowitz, M. Rosensweig, J. and Jones, C. (2007), “Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace”, *MedGenMed*, vol 9(4), Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298> (Accessed 11 January 2020).
14. Melnychenko, S.V. Mykhailichenko, G.I. and Kravtsov, S.S. (2018), “*Innovative growth of integrated tourism companies*”, Innovative development of the economy: global trends and national features: collective monograph, Publishing House “Baltija Publishing”, Lithuania.
15. *International Medical Travel Journal* (2014), “Medical Tourism Climate Survey”, Available at: <http://www.imtj.com/resources/research-and-statistics/medical-tourism-climate-survey-2014> (Accessed 12 January 2020).
16. Deloitte (2020), “Medical Tourism: Update and Implications Report”, Available at: <http://www.deloitte.com/.../center-for-health-solutions/health/> (Accessed 14 January 2020).
17. Euro Health Consumer Index (2015), “Health Consumer Powerhouse: Report”, Available at: http://www.healthpowerhouse.com/files/EHCI_2015/EHCI_2015_report.pdf (Accessed 12 January 2020).
18. Didenko, K. D. and Zhuchenko, V. H. (2016), “Medical tourism in Ukraine: current state and prospects for development”, *Visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, Vol. 16, no. 4, pp. 101–105.
19. Medical Tourism Ratings and Reviews (2009), “Price Watch 2009”, Available at: <http://www.medicare-4u.com/ru/medical-tourism> (Accessed 15 January 2020).
20. Turkish Medical Tourism Association (2014), “Statistical report on the activities of the Turkish Medical Tourism Association”, Available at: <http://thtc-rsc.com/news/?limit=1&point=2> (Accessed 15 January 2020).
21. Ukrainian Medical Tourism Association (2020), Available at: <http://www.uamt.org.ua> (Accessed 15 January 2020).

